

ТЕОРІЯ ТА ПРАКТИКА КОГАБІТАЦІЇ В НАПІВПРЕЗИДЕНТСЬКИХ СИСТЕМАХ ЄВРОПИ¹

Віталій Литвин, кандидат політичних наук (Львів)

УДК 321.015 (342.33)

Проаналізовано базові атрибути систем подвійної виконавчої влади в ракурсі теоретичних версій співвідношення повноважень президентів і прем'єр-міністрів у напівпрезидентських системах. Означено термін когабітація, оцінено теоретичні і методологічні основи, а теж емпіричні передумови когабітації у різних варіантах напівпрезидентської системи. Розглянуто випадки когабітації у країнах Європи.

Ключові слова: подвійна виконавча влада, напівпрезиденталізм, когабітація, напівкогабітація, консолідована система більшості, розділена система більшості та розділена система меншості, прем'єр-президенталізм, президент-парламентаризм.

Проанализированы базовые атрибуты систем двойной исполнительной власти в ракурсе теоретических версий соотношения полномочий президентов и премьер-министров полупрезидентских стран. Обозначено понятие когабитация, оценено теоретические и методологические основы, эмпирические условия когабитации в разных вариантах полупрезидентской системы. Рассмотрены случаи когабитации в странах Европы.

Ключевые слова: двойственная исполнительная власть, полупрезидентализм, премьер-президентализм, президент-парламентаризм, консолидированная система большинства, разделенная система большинства, разделенная система меньшинства, когабитация, полукогабитация.

The article is dedicated to analyzing the notion of cohabitation process, considering theoretical and methodological foundations of semi-presidential research, defining types

¹ Опубліковано в журналі "Освіта регіону: політологія, психологія, комунікації". Детально: Литвин В. Теорія та практика когабітації в напівпрезидентських системах Європи / Віталій Литвин // Освіта регіону: політологія, психологія, комунікації. – 2011. – №. 4. – С. 140-149.

of semi-presidentialism troubles in European countries. This article examines facts, how the situations of cohabitation affects efficiency of dual executives.

Keywords: semi-presidentialism, dual executive, cohabitation, semi-cohabitation, unified majority system, alternation, divided majority system, divided minority system, premier-presidential system, president-parliamentarian system.

Об'єкт наукової роботи – конституційні системи правління. Предмет – теорія та практика когабітації в напівпрезидентських системах Європи. Мета дослідження – у визначенні теоретико-методологічних та емпіричних зразків когабітації на прикладі напівпрезидентських країн Європи.

У дослідженні подвійної виконавчої влади, напівпрезиденталізму та когабітації ми оперували, в основному, теоретико-методологічними та емпіричними ресурсами, отриманими із західних наукових джерел. Між ідей передових дослідників у роботі використано доробки А. Романюка [3, 4], В. Литвина [1, 2], М. Дюверже [5], Р. Елгі [6-8], А. Кнаппа і В. Райта [10], Ж. Лінца і А. Степана [11], Р. Пірса [12], Дж. Веделя [15], Д. Самуельса та М. Шугарта [13-14] та інших.

Закономірністю суспільно-політичного та державно-правового розвитку країн світу й об'єктивним результатом еволюції державності є концентрація повноважень за *органами виконавчої влади* [2]. Виконавча влада пов'язана із процесом реалізації законів, прийнятих парламентом, та реалізацією влади відповідно до законів, тому характеризується інституційною та функціональною складовими. Виконавча влада з точки зору конституційного процесу може бути як *моністичною*, так *дуалістичною*. Моністичний тип притаманний, на думку А. Романюка, країнам із президентською системою правління, а дуалістичний характерний для парламентської і, особливо, напівпрезидентської систем правління, на якій зосереджено увагу, та передбачає, що виконавчу владу представляє глава держави, обсяг повноважень якого відрізняється в кожній країні, та уряд на чолі з прем'єр-міністром [3, с. 226].

Теоретико-методологічне дослідження напівпрезиденталізму як конституційної системи [1, 2], що, похідна від диспозиційних властивостей режиму, дає всі підстави

визначати *напівпрезиденталізм* як політичну систему, в якій всенародно вибраний на фіксований термін президент паралельно співіснує із прем'єр-міністром і урядом, що відповідальні перед законодавчим органом [7]. Методику розподілу розпорядчих повноважень у державі слід визначати як подвійну виконавчу систему. Характерний атрибут напівпрезиденталізму полягає в можливості одночасного існування двох "виконавців". У класичній версії виконавча влада є розподілена між президентом та прем'єр-міністром, такий поділ, із визначення, виключає дуальність і конституційну двозначність влади. Та легітимність і відповідальність двох виконавців істотно різні: прем'єр-міністр і уряд залежать від процедур делегування повноважень парламентом і відповідальні йому; а президент автономний від законодавчого органу і може діяти за відсутності його підтримки. Така автономія встановлює певні стимул-реакції для президента, внаслідок чого глава держави формує та пропонує власний порядок дій, навіть якщо останній передбачає механізм втручання в сферу повноважень прем'єр-міністра. Тому й напружені стосунки президента, прем'єр-міністра та парламенту є безумовними, оскільки вони спричинені структурою напівпрезиденталізму – тому їх потрібно вважати постійними. Проте присутність законодавчої більшості й взаємно доброзичні стосунки між більшістю, президентом та прем'єр-міністром зменшують вірогідність переростання напружених відносин у серйозні конфлікти.

З цього приводу варто відзначити, що в межах напівпрезиденталізму потрібно відрізнити декілька варіантів співіснування центрів (балансів і дисбалансів) влади. В першому варіанті, найменш конфліктному, глава держави – прибічник курсу партії, президент та прем'єр-міністр підтримані однією парламентською більшістю. Даний випадок називають *консолідованою (уніфікованою) системою більшості*, яку можна описати процедурами *альтернації* (послідовної зміни представників при владі). На думку М. Дюверже, в заданих умовах президент вважається беззаперечним лідером нації, а прем'єр-міністр виконує обов'язки "керівника штату президента" [5], тому, за словами Т. Гшвенда та Д. Леуффена, превалює логіка президентських систем [9].

У другому, помірно конфліктному, підтипі президент, на відміну від прем'єр-міністра, не наділений підтримкою більшості парламенту. Даний випадок називають *розділеною системою більшості* та окреслюють процедурами *когабітації*. Прем'єр-міністр, на думку А. Наппа та В. Райта, приймає найбільш вагомі рішення, внаслідок чого політична система зближується із парламентською [10].

У третьому, найконфліктнішому, варіанті напівпрезиденталізму ні президент, ні прем'єр-міністр (й взагалі ніхто у цьому відношенні), не має підтримки законодавчої більшості. Даний випадок називають *розділеною системою меншості*, що поєднує у собі риси найбільш проблемного зразка президентської системи (розділена система) із найбільш проблемним різновидом парламентської системи (система меншості) – президент дистанційований від парламенту, а парламент розділений у собі; окрім того, глава держави, зазвичай, дистанційований і від прем'єр-міністра.

Визначення напівпрезиденталізму вимагає, щоби прем'єр-міністр та урядовий кабінет були відповідальними перед парламентською більшістю. Але вибори глави держави та парламенту уможливають, за висловлюванням Р. Пірса [12], ситуацію, коли "керівник розділений проти самого себе", а вибори призводять до виконавчої влади проурядову більшість, що протистоїть главі держави, чи навпаки. Ці ситуації прийнято називати *когабітаціями* і визначати, на думку Д. Самуельса і М. Шугарта [13], теж Р. Елгі [8], як випадки коли: 1). президент і прем'єр-міністр репрезентують протилежні партії; 2). президентська партія не входить в уряд. Внаслідок цього, на думку Ж. Лінца та А. Степана, й виникають умови втрати керованості процесом, що знаменується пониженням рівня легітимності влади [11].

Обидві умови розглядаються як такі, що визначають часові рубежі когабітації. Вони є лімітовані тими випадками, коли президент і прем'єр-міністр репрезентують опозиційні одна до одної, не лише різні, партії. Таким чином перша умова виключає не тільки випадки, де президент та прем'єр можуть бути жорсткими конкурентами в межах тієї ж партії, а випадки, в яких президент і прем'єр-міністр походять із різних партій, проте таких, що беруть участь у формуванні урядів. Визначення когабітації

включає і другий критерій: повинна існувати упереджена опозиція між президентом і кабінетом, а не тільки просто главою уряду (крім випадків, коли за главою держави залишено повноваження призначати певну обмежену кількість міністрів – зазвичай міністрів оборони та закордонних справ).

Для пояснення цих міркувань розглянемо два приклади. По-перше, враховуючи подвійну природу виконавчої влади, партії можуть спільно здійснювати виконавчу владу, сформувавши коаліцію, в котрій одна отримує посаду президента, а інша же – посаду прем'єр-міністра. У таких випадках існує найбільша ймовірність того, що дві партії розділять і міністерські посади. Це – союз, що здійснює спільне врядування, а не когабітація. По-друге, дві опозиційні партії (партійні блоки) можуть сформувати "велику коаліцію", розділивши посади президента і прем'єр-міністра. Даний приклад функціонально еквівалентний першому, бо в обох випадках партії погоджуються на розподіл головних керівних посад. Але жоден із них не є варіантом когабітації, тому що в обох випадках присутність президентської партії передбачає поділ додаткових ролей. Саме тому запропоноване визначення лімітує розуміння когабітації до більш очевидних випадків упередженого поділу між президентством і урядом. Когабітація не результується простим конфліктом двох посадовців, а виходить із невирішеного конфлікту між двома посадовцями від двох опозиційних партій.

Це, для прикладу, означає, що у випадку Франції не має підстав і сенсу вважати партію голлістів (RR) й Союз французької демократії (UFD) опозиційними партіями, навіть попри те, що вони представляють окремих кандидатів у першому турі виборів президента – вони ніколи не конкурували між собою в другому турі. Тому коли одна партія проводить позицію президента, інша – позицію прем'єр-міністра, когабітація невласлива (і навіть ігноруючи другий індикатор нашого визначення, який зводиться щодо неприсутності партії президента в урядовому кабінеті). В будь-якому випадку, коли невелика партія (є визначена як неефективна в боротьбі за посаду президента) отримує крісло прем'єр-міністра, вона майже завжди перебуває в коаліції із більшою

партією, яка виграла президентські вибори, і таким чином обидві партії представлені в кабінеті, поза межами когабітації.

Випадки, представлені непартійними президентами, спричиняють проблеми у визначенні протилежних партій. Коли глава держави не володіє партійним статусом (афіліація), він не може походити від партії, що виступає проти прем'єр-міністра. Та чимало позапартійних президентів ідентифіковані як близькі з певними партіями чи ідеологічними аспектами, які позиціонують їх ближче до певних партій у порівнянні з іншими. У таких ситуаціях слід звертатись до вторинних джерел, що допомагають ідентифікувати прихильність президента стосовно позицій партій. Якщо встановлені партійні переконання президента на користь системи розділеної більшості, то варто говорити про *технічний варіант когабітації*. Коли вирішити проблему двозначності президентських переконань не вдається, тоді вважають, що когабітація несумісна із даним періодом (фазою) напівпрезиденталізму.

Наступна проблема у визначенні когабітації виникає, якщо президент походить від партії, яка не є головним конкурентом на парламентських виборах, чи якщо одна або ж дві опозиційні парламентські групи не оспорюють результатів президентських виборів. У таких випадках немає підстав говорити про когабітацію.

Ідентифікувавши всі випадки та винятки в середовищі супротивних партій у межах дуалістичної виконавчої влади, потрібно звертатись й до другого критерію когабітації: чи представлена пропрезидентська партія, або партії, що ідентифіковані як агенти непартійного президента, в уряді. Коли президентські чи пропрезидентські партії не мають представництва в уряді, відзначаємо когабітацію. Тому когабітація теоретично може зустрічатись у ситуаціях, де президент позиціонується із партією, що представлена у парламенті, але відмінною від партії меншості, яка представлена в однопартійному чи коаліційному уряді меншості через інвеституру більшістю.

З цього приводу слід розглядати особливості протікання процедур когабітації у різних типах напівпрезидентських систем. Базовою у даному випадку є класифікація напівпрезидентських систем, запропонована М. Шугартом, на *прем'єр-президентські*

й *президент-парламентські*, відмінність поміж якими полягає у тому, що в прем'єр-президенталізмі прем'єр і уряд відповідальні лиш перед парламентською більшістю, а в президент-парламентаризмі – перед президентом і більшістю у парламенті [14].

Когабітація в більшості випадків відбувається у прем'єр-президенталізмі. Успіх політичних партій у парламентських виборах залежить частково від електорального календаря та від популярності президента під час виборів. Глава держави не може розпустити парламент, тому вибори через перемогу опозиційної більшості можуть привести стосовно ситуації когабітації. Безумовно, партії в прем'єр-президентських системах переслідують президентські перспективи, на цій підставі когабітацію варто очікувати постійно. Навпаки, когабітації дійсно нема у президент-парламентаризмі. У таких системах в президента, за визначенням, є влада розпуску уряду. Це дає главі держави значно поглиблений вплив на законодавчі партії, котрі в умовах президент-парламентаризму є дещо більше президенціалізовані, аніж у попередньому варіанті напівпрезиденталізму – в партії є стимул щодо здобуття посади президента.

Д. Самуель та М. Шугарт [13] визначили те, котрі прем'єр-міністри очолювали урядові кабінети в періоди когабітацій. Набір даних дослідників охоплює 25 країн із напівпрезидентськими системами й включає 66 президентів і 209 прем'єр-міністрів²:

Таблиця 1

Часові норми когабітації у різних типах напівпрезидентських систем, на 2007 р.

Тип напівпрезиденталізму	Тривалість когабітації	Тривалість президентських повноважень	Відсоток когабітації, %
Прем'єр-президенталізм	69 р., 9.7 м.	315 р., 7.3 м.	22,1
Президент-парламентаризм	2 р., 4 м.	163 р., 6.2 м.	1,4
Разом	72 р., 1.6 м.	479 р., 1.7 м.	15,1

² Д. Самуель та М. Шугарт визначають такі напівпрезидентські системи: 1. Прем'єр-президентські системи: Вірменія (2005-2007 рр.), Болгарія (1990-2007 рр.), Хорватія (2000-2007рр.), Фінляндія (1945-2007 рр.), Франція (1962-2007 рр.), Ірландія (1952-2007 рр.), Литва (1991-2007 рр.), Македонія (1991-2007 рр.), Мадагаскар (1991-1993 рр.), Малі (1992-2007 рр.), Молдова (1991-2001 рр.), Монголія (1992-2007 рр.), Польща (1989-2007 рр.), Португалія (1980-2007 рр.), Румунія (1990-2007 рр.), Словаччина (1998-2007 рр.), Словенія (1991-2007 рр.), Україна (2005-2007 рр.); 2. Президент-парламентські системи: Вірменія (1998-2005 рр.), Австрія (1946-2007 рр.), Грузія (2004-2007 рр.), Мадагаскар (1993-2007 рр.), Мозамбік (1994-2007 рр.), Намібія (1990-2007 рр.), Перу (1980-1992, 2000-2007 рр.), Португалія (1978-1980 рр.), Росія (1992-2007 рр.), Сенегал (2000-2007 рр.), Шрі-Ланка (1978-2007 рр.), Тайвань (1997-2007 рр.), Україна (1992-2005 рр.).

У напівпрезидентських системах когабітація становить приблизно 15 відсотків часу. Проте є й відмінності у когабітації, пов'язані із типами напівпрезиденталізму: когабітація в 15 разів частіше відбувається в прем'єр-президентських системах, аніж це властиво президент-парламентським системам.

Загалом очевидно, що досвід когабітації не поодинокий, оскільки конституційні напівпрезидентські системи функціонують (або функціонували) у багатьох країнах світу (Р. Елгі виявив 58 діючих випадків напівпрезидентських систем у світі на 2008 р. [6] – на даний момент ми нараховуємо 53 випадки між усіх країн світу), зокрема, європейських: Австрія, Азербайджан, Білорусь, Болгарія, Вірменія, Грузія, Ірландія, Ісландія, Литва, Македонія, Польща, Португалія, Румунія, Туреччина, Словаччина, Сербія, Словенія, Росія, Україна, Фінляндія, Франція, Хорватія, Чорногорія³. Серед них системи розділеної більшості виявлено у наступних країнах Західної Європи:

Таблиця 2

Досвід когабітації у напівпрезидентських країнах Західної Європи, на 2010 р.

Країна	Термін повноважень президента, рр.	Партія президента	Термін повноважень прем'єр-міністра, рр.	Партія прем'єр-міністра	Партійний склад уряду	Період когабітації, рр.	Відсоток від терміну президента
Австрія	Ф. Йонас (1965-1974)	SPÖ ⁴	Й. Клаус (04.1964-04.1970)	ÖVP	ÖVP	04.1966-04.1970	67
	К. Вальдхайм (1986-1992)	ÖVP	Ф. Враніцький (06.1986-01.1997)	SPÖ	SPÖ + FPÖ	07.1986-01.1987	8
	Х. Фішер (2004-2010)	SPÖ	В. Шюссель (02.2000-01.2007)	ÖVP	ÖVP + FPÖ/BZÖ	04.2004-01.2007	50
Ірландія	Ш. Т. О'Келлі (1945-1952)	FF ⁵	Дж. Костелло (02.1948-06.1951)	FG	FG + LP	02.1948-06.1951	48
	Ш. Т. О'Келлі (1952-1959)	FF	Дж. Костелло (06.1954-03.1957)	FG	FG + LP	06.1954-03.1957	11
	Е. Чайлдс (1973-1974)	FF	Л. Косгрейв (03.1973-07.1977)	FG	FG + LP	06.1973-11.1974	100
	К. О'Делі (1974-1976)	FF	Л. Косгрейв (03.1973-07.1977)	FG	FG + LP	12.1974-10.1976	100
	П. Хіллері (1976-1983)	FF	Л. Косгрейв (03.1973-07.1977)	FG	FG + LP	12.1976-07.1977	10
	П. Хіллері (1976-1983)	FF	Г. Фітцджеральд (06.1981-03.1982)	FG	FG + LP	06.1981-03.1982	11
	П. Хіллері (1983-1990)	FF	Г. Фітцджеральд (12.1982-03.1987)	FG	FG + LP	12.1982-03.1987	61

³ Серед випадків напівпрезидентських систем, які мали місце в Європі в історичній перспективі, доцільно розглядати, з огляду на те, що в них можливими є і ситуації когабітації, наступні країни: Австрія (1929-1933 рр.), Німеччина (1919-1933 рр.), Молдова (1991-2001 рр.).

⁴ SPÖ – Соціал-демократична партія Австрії; ÖVP – Австрійська народна партія; FPÖ – Австрійська партія свободи; BZÖ – Альянс за майбутнє Австрії.

⁵ FF – Фіанна Файл; FG – Фіне Гел; LP – Партія праці Ірландії; PD – Прогресивні демократи Ірландії.

	М. Робінсон (1990-1997)	LP	Ч. Хогі (03.1987-02.1992)	FF	FF + PD	12.1990-02.1992	17
	М. Робінсон (1990-1997)	LP	А. Рейнольдс (02.1992-12.1994)	FF	FF + PD	02.1992-01.1993	13
	М. Робінсон (1990-1997)	LP	Б. Ахерн (06.1997-05.2008)	FF	FF + PD	06.1997-09.1997	4
Ісландія	А. Аусгейрссон (1952-1956)	AF ⁶	С. Стейнторссон (03.1950-09.1953)	FSF	FSF + SSF	08.1952-09.1953	27
	А. Аусгейрссон (1952-1956)	AF	О. Торс (09.1953-07.1956)	FSF	FSF + SSF	09.1953-07.1956	69
	О.Р. Грімсон (1996-2004)	AP/SFK	Д. Оддссон (04.1995-09.2004)	SSF	FSF + SSF	08.1996-09.2004	100
	О.Р. Грімсон (2004-2008)	AP/SFK	Х. Аусгрімссон (09.2004-06.2006)	FSF	FSF + SSF	09.2004-06.2006	44
	О.Р. Грімсон (2004-2008)	AP/SFK	Г. Хорде (06.2006-05.2007)	FSF	FSF + SSF	06.2006-05.2007	23
Німеччина (Веймар)	Ф. Еберт (1918-1925)	SPD ⁷	К. Фехренбах (06.1920-05.1921)	Z	Z + DPP + DVP	06.1920-05.1921	13
	Ф. Еберт (1918-1925)	SPD	В. Куно (11.1922-08.1923)	-	Z + DPP + DVP	11.1922-08.1923	12
	Ф. Еберт (1918-1925)	SPD	В. Маркс (11.1923-05.1925)	Z	Z + DPP + DVP + BVP	11.1923-05.1925	21
Португалія	М. Соареш (1986-1996)	PS ⁸	К. Сілва (11.1985-10.1995)	PSD	PSD	03.1986-10.1995	96
	Ж. Сампайю (2001-2006)	PS	Ж. Баррозу (04.2002-07.2004)	PSD	PSD + CDS-PP	04.2002-07.2004	45
	Ж. Сампайю (2001-2006)	PS	П. Лопеш (07.2004-03.2005)	PSD	PSD + CDS-PP	07.2004-03.2005	13
	К. Сілва (з 2006)	PSD	Ж. Сократеш (з 03.2005)	PS	PS	з 03.2006	100
Фінляндія	Л. Реландер (1925-1931)	ML ⁹	В. Таннер (12.1926-12.1927)	SDP	SDP	12.1926-12.1927	17
	Л. Реландер (1925-1931)	ML	О. Мантере (12.1928-08.1929)	ED	ED + KOK	12.1928-08.1929	13
	Ю. Паасіківі (1946-1956)	KOK	М. Пеккала (03.1946-07.1948)	SKDL	SKDL + SFP + ML + SDP	04.1946-07.1948	23
	Ю. Паасіківі (1946-1956)	KOK	К.-А. Фегерхолм (07.1948-03.1950)	SDP	SDP	07.1948-03.1950	17
	Ю. Паасіківі (1946-1956)	KOK	У. Кекконен (03.1950-11.1953)	ML	ML + ED + SFP + SDP	03.1950-11.1953	36
	Ю. Паасіківі (1946-1956)	KOK	У. Кекконен (10.1954-03.1956)	ML	ML + SDP	10.1954-02.1956	13
	Ю. Паасіківі (1946-1956)	KOK	Р.Й.Г. Торнгрєн (05.1954-10.1954)	SDP	SFP + ML + SDP	05.1954-10.1954	4
	У. Кекконен (1968-1978)	ML/KESK	К.Р. Паасіо (02.1972-09.1972)	SDP	SDP	02.1972-09.1972	6
	М. Койвісто (1982-1994)	SDP	Е.Т. Ахо (04.1991-04.1995)	KESK	KESK + KOK + RKP/SFP + SKL	04.1991-03.1994	24
	М. Ахтісаарі (1994-2000)	SDP	Е. Ахо (04.1991-04.1995)	KESK	KESK + KOK + RKP/SFP + SKL	03.1994-04.1995	18
	Т. Халонен	SDP	М. Ванханен	KESK	KESK +	06.2003-	42

⁶ AF – Соціал-демократи Ісландії; FSF – Прогресивна партія Ісландії; SSF – Партія незалежності Ісландії; AP – Народний Альянс Ісландії; SFK – Соціал-демократичний альянс Ісландії.

⁷ SPD – Соціал-демократична партія Німеччини; Z – Центристська партія; DPP – Демократична прогресивна партія; DVP – Німецька народна партія; Баварська народна партія.

⁸ PS – Соціалістична партія Португалії; PSD – Соціал-демократична партія Португалії; CDS-PP – Демократичний і соціальний центр – Народна партія Португалії.

⁹ ML – Фермерська ліга Фінляндії; SDP – Соціал-демократична партія Фінляндії; ED – Національна прогресивна партія Фінляндії; KOK – Національна коаліційна партія Фінляндії; SKDL – Фінляндська народна демократична ліга; SFP – Шведська народна партія у Фінляндії; SDP – Соціал-демократична партія Фінляндії; KESK – Фінська центристська партія; RKP – Фіни за Шведську народну партію у Фінляндії; SKL – Фінська християнська ліга; VIHR – Партія зелених Фінляндії.

	(2000-2006)		(06.2003-06.2010)		RKP/SFP +VIHR	01.2006	
	Т. Халонен (з 2006)	SDP	М. Ванханен (06.2003-06.2010)	KESK	KESK + RKP/SFP +VIHR	01.2006- 06.2010	100
Франція	Ф. Міттеран (1981-1988)	PS ¹⁰	Ж. Ширак (03.1986-05.1988)	RPR	RPR + UDF	03.1986- 05.1988	31
	Ф. Міттеран (1988-1995)	PS	Е. Балладур (03.1993-05.1995)	RPR	RPR + UDF	03.1993- 05.1995	31
	Ж. Ширак (1995-2002)	RPR	Л. Жоспен (07.1997-05.2002)	PS	PS + PCF + MDC PRS/PRG + Verts	07.1997- 05.2002	65

Бачимо, що когабітація у Західній Європі властива 6 сучасним країнам, з-поміж яких Австрія, Ірландія, Ісландія, Португалія, Фінляндія та Франція, а раніше була властива Веймарській республіці. Першими досвід когабітації відчули Німеччина (у 1920 р.) та Фінляндія (у 1926 р.). Останній досвід когабітації у кожній із сучасних напівпрезидентських країн, котрим вона властива, закінчився: в Австрії – у 2007 р., Ірландії – 1997 р., Ісландії – 2007 р., Португалії – триває наразі; Фінляндії – 2010 р.; Франція – 2002 р.

Кожна країна вирішує проблеми когабітації по-різному. Наприклад у Франції в 2000 р. провели референдум, що мав результатом скорочення терміну повноважень президента з 7 до 5 років (а термін парламенту також 5 років) (за проголосували 73 відсотки виборців): наслідком стало посилення позицій уряду до президента. Крім того, парламентські та президентські вибори з цих пір практично не розведені у часі (2-тижневий інтервал): тому фактично нереально, що буде сформовано дві розділені більшості (президентську та прем'єр-міністерську). Тому й потрібно очікувати, що когабітація зустрічатиметься не так часто як у проміжку 1986-2002 рр. До тих пір, поки французькі виборці не здійснять процедури "розколу бюлетенів", а президент не ініціює дострокових парламентських виборів, когабітації не буде [15].

У Фінляндії когабітаційні проблеми намагались вирішити на підставі змін до Конституції, прийнятих у 2000 р.: зменшено владу президента, а право ж на обрання прем'єр-міністра передано парламенту. Проте Фінляндія характеризується чималою кількістю сильних партій, між якими немає глибокого ідеологічного розколу на ліві та праві, а термін повноважень парламенту коротший (4 роки), аніж президентський

¹⁰ PS – Соціалістична партія Франції; RPR – "Гонка за Республіку" (голлісти); UDF – Союз для французької демократії; PCF – Французька комуністична партія; MDC – Громадянський рух Франції; PRS – Радикальна соціалістична партія Франції; PRG – Радикальна партія лівих Франції; Verts – Партія зелених Франції.

термін (6 років). Теоретично президенту тут безпартійний, що зазвичай відбувається лиш формально. Тому в поточному десятилітті відбулось два випадки когабітації.

3-поміж країн Центральної та Південної Європи когабітація властива Болгарії, Литві, Македонії, Польщі, Румунії, Сербії, Словаччині, Словенії та Хорватії. При цьому найбільша кількість проблемних ситуацій відбулась у Польщі (вісім разів), Болгарії (чотири рази), Литві та Македонії (по три). Першою із-поміж аналізованих країн когабітацію відчула Польща; в останнє конфліктно-проблемний дуалізм влади закінчується в: Литві і Словаччині – 2006 р., Словенії – 2007 р., Румунії та Сербії – 2008 р., Македонії – 2009 р., Польщі – 2010 р, Болгарії та Хорватії – триває.

Таблиця 3

Досвід когабітації у напівпрезидентських країнах Центральної та Південної Європи, на 2010 р.

Країна	Термін повноважень президента, рр.	Партія президента	Термін повноважень прем'єр-міністра, рр.	Партія прем'єр-міністра	Партійний склад уряду	Період когабітації, рр.	Відсоток від терміну президента
Болгарія	Ж. Желев (1992-1997)	UDF ¹¹	Ж. Віденов (01.1995-02.1997)	BSP	BSP + BZnS + DE	01.1995-02.1997	42
	П. Стоянов (1997-2002)	UDF	С. Сакскобурготські (07.2001-08.2005)	NDSV	NDSV + DPS	07.2001-01.2002	11
	Г. Пирванов (2002-2006)	BSP	С. Сакскобурготські (07.2001-08.2005)	NDSV	NDSV + DPS	01.2002-08.2005	75
	Г. Пирванов (з 2006)	BSP	Б. Борисов (з 07.2009)	GERB	GERB	з 07.2009	33
Литва	А. Бразаускас (1993-1998)	LDDP ¹²	Г. Вагноріус (11.1996-05.1999)	TS-LK	TS-LK + LKDP + LCS	11.1996-05.1999	25
	Р. Паскас (2003-2004)	LDP	А. Бразаускас (06.2001-06.2006)	LSDP	LSDP + LDDP + LRS + NU-SL	12.2003-06.2004	100
	В. Адамкус (2004-2009)	-	А. Бразаускас (06.2001-06.2006)	LSDP	LSDP + LDDP + LRS + NU-SL	07.2004-06.2006	42
Македонія	К. Глігоров (1995-1999)	SDSM ¹³	Л. Георгієвський (11.1998-11.2002)	VMRO-DPMNE	VMRO-DPMNE	11.1998-11.1999	12
	Б. Трайковські (1999-2003)	VMRO-DPMNE	Б. Црвенковський (11.2002-05.2004)	SDSM	SDSM + DUI	11.2002-05.2004	31
	Б. Црвенковський (2004-2009)	SDSM	Н. Груєвський (з 08.2006)	VMRO-DPMNE	VMRO-DPMNE + DPA + NSDP + DOM	08.2006-04.2009	67

¹¹ UDF – Унія демократичних сил Болгарії; BSP – Болгарська соціалістична партія; BZnS – Болгарська Національна Народна Унія; DE – Болгарський рух "Екогласність"; NDSV – Національний рух за стабільність і прогрес у Болгарії; DPS – Рух за Права і Свободи; GERB – Громадяни за європейський розвиток Болгарії.

¹² LDDP – Демократична партія праці Литви; TS-LK – Союз Батьківщина - Консерватори Литви; LKDP – Литовська християнсько-демократична партія; LCS – Литовський центристський союз; LDP – Ліберально-демократична партія Литви; LSDP – Литовська соціал-демократична партія; LRS – Союз росіян у Литві; NU-SL – Новий союз – Соціал-ліберали Литви.

¹³ SDSM – Соціал-демократичний союз Македонії; VMRO-DPMNE – Всемакедонський революційний рух; DUI – Демократичний союз за інтеграцію Македонії; DPA – Демократична партія албанців Македонії; NSDP – Нова соціал-демократична партія Македонії.

Молдова (до 2001 р.)	П. Лучинський (1997-2001)	PDM ¹⁴	Д. Брагіш (12.1999-04.2001)	PSD	PSD	12.1999-04.2001	25
Польща	Л. Валенса (1990-1995)	NSZZ ¹⁵	Я. Ольшевський (12.1991-06.1992)	PC	PC + ZChN + PL	12.1991-06.1992	10
	Л. Валенса (1990-1995)	NSZZ	В. Павляк (06.1992-07.1992)	PSL	PSL + PC + ZChN	06.1992-07.1992	20
	Л. Валенса (1990-1995)	NSZZ	Х. Сухоцька (07.1992-10.1993)	UD	UD + PL + KLD + ZChN + PChD + SL-Ch + PPG	07.1992-10.1993	21
	Л. Валенса (1990-1995)	NSZZ	В. Павляк (10.1993-03.1995)	PSL	PSL + SLD	10.1993-03.1995	24
	Л. Валенса (1990-1995)	NSZZ	Й. Олекси (03.1995-02.1996)	SDRP/SLD	PSL + SLD	03.1995-12.1995	13
	А. Квасневські (1995-2000)	SDRP/SLD	Є. Бузек (10.1997-10.2001)	AWS	AWS + UW	10.1997-12.2000	63
	А. Квасневські (2000-2005)	SDRP/SLD	Є. Бузек (10.1997-10.2001)	AWS	AWS + UW	12.2000-10.2001	17
	Л. Качинський (2005-2010)	PiS	Д. Туск (з 11.2007)	PO	PO + PSL	11.2007-04.2010	50
Румунія	Т. Бесеску (2004-2009)	PD/PDL ¹⁶	К. Попеску-Терічану (10.2004-12.2008)	PNL	PNL + UDMR	04.2007-12.2008	30
Сербія	Б. Тадіч (2004-2008)	DS ¹⁷	В. Коштуніца (03.2004-07.2008)	DSS	DSS + G17+ + SPO + NS	07.2004-06.2008	100
Словацьчина	І. Гашпарович (2004-2009)	HZD ¹⁸	М. Дзурінда (10.1998-07.2006)	SDKU	SDKU + SMK + KDH + ANO	06.2004-07.2006	42
Словенія	Я. Дрновшек (2002-2007)	LDS ¹⁹	Я. Янша (11.2004-11.2008)	SDS	SDS + NSi + SLS + DeSUS	12.2004-12.2007	62
Хорватія	С. Месіч (2000-2010)	HNS ²⁰	І. Санадер (12.2003-07.2009)	HDZ	HDZ + DC	12.2003-07.2009	67
	І. Йосіповіч (з 2010)	SDP	Я. Косор (з 07.2009)	HDZ	HDZ + HSS + HSLS + SDSS	з 02.2010	100

Крім означення когабітації і технічної когабітації, пропонуємо використовувати варіант часткової когабітації (*напівкогабітації*). Її суть зводиться до такого варіанту розстановки сил, котрі дотичні щодо реалізації влади: 1. президент позиціонується з політичною силою, що представлена фракцією в парламенті; 2. частина парламенту,

¹⁴ PDM – Блок за демократичну та процвітаючу Молдову; PSD – Соціал-демократична партія Молдови.

¹⁵ NSZZ – "Солідарність"; PC – Порозуміння Центру у Польщі; PL – Народне порозуміння Польщі; ZChN – Християнсько-національний союз Польщі; UD – Демократичний Союз Польщі; PSL – Польська народна партія; KLD – Ліберально-демократичний конгрес Польщі; PChD – Християнська демократична партія Польщі; SL-Ch – Народна християнська партія Польщі; PPG – Польська економічна програма; SLD – Союз лівиці демократичної; SDRP – Соціал-демократія Республіки Польща; AWS – Виборча дія Солідарність; UW – Унія Вольності; PiS – Право і справедливість; PO – Громадянська платформа.

¹⁶ PD – Демократична партія Румунії; PDL – Демократична ліберальна партія Румунії; PNL – Національна ліберальна партія Румунії; UDMR – Демократичний союз угорців у Румунії.

¹⁷ DS – Демократична партія; DSS – Демократична партія Сербії; G17+ – G17 Плюс; SPO – Сербський відновлювальний рух; NS – Нова Сербія.

¹⁸ HZD – Рух за демократію в Словацьчині; SDKU – Словацький демократичний і християнський союз; SMK – Партія угорської коаліції в Словацьчині; KDH – Християнський демократичний рух Словацьчини; ANO – Альянс нових громадян Словацьчини.

¹⁹ LDS – Ліберальна демократія Словенії; SDS – Словенська демократична партія; NSi – Нова Словенія; SLS – Словенська народна партія; DeSUS – Демократична партія пенсіонерів Словенії.

²⁰ HNS – Хорватська народна партія; HDZ – Хорватський демократичний союз; DC – Хорватський Демократичний центр; SDP – Соціал-демократична партія Хорватії; HSS – Хорватська селянська партія; HSLS – Хорватська соціал-ліберальна партія; SDSS – Незалежна демократична сербська партія.

на яку покладено відповідальність за діяльність уряду є коаліційною при умові, що президентська партія у цій коаліції володіє меншістю голосів; 3. пропрезидентська партія та інші партії, представлені в урядовій коаліції, позиціонуються як опоненти (особливістю вважається той факт, що в процесі формування коаліційного уряду ці партії могли не позиціонуватись як опоненти). Наприклад, ситуація напівкогабітації в Україні в грудні 2007 р.: коаліційний уряд більшості Ю. Тимошенко сформовано силами 2 фракцій у Верховній Раді України: меншість в урядовій коаліції становив Блок "Наша Україна" – "Народна Самооборона" (позиціонується як президентська фракція), більшість була проведена голосами фракції "Блоку Юлії Тимошенко", що позиціонувався із посадою прем'єр-міністра. Між фракціями розгорнулася активна боротьба в ході реалізації курсів президента й кабінету, а також напередодні виборів президента у 2010 р., коли композиція уряду була доповнена адитивною фракцією "Блок Литвина". Крім того, напівкогабітація була характерна для України ще двічі. Поміж європейських країн, де властива напівкогабітація: Австрія, Ірландія, Ісландія, Польща, Португалія, Румунія, Словаччина, Фінляндія, Франція.

Момент, що зачіпає ефективність напівпрезиденталізму та вирішення проблем когабітації, продемонстровано досвідом Франції: він полягає у визначенні того, як реалізовані виборчі цикли у країнах із подвійною структурою виконавчої влади. Із цього приводу доцільно наголосити, що електоральний календар стосовно виборів президента та парламенту може реалізовуватись за двома відмінними механізмами: 1. *синхронні вибори* президента та парламенту (вибори відбуваються із незначним проміжком часу – не більше 1 року); 2. *асинхронні вибори* президента та парламенту (вибори відбуваються у проміжок часу, більший аніж 1 рік). У напівпрезидентських країнах Європи реалізація виборчого календаря відбувається наступним чином:

Таблиця 4

Синхронність виборчих циклів і когабітація у деяких напівпрезидентських країнах Європи, на 2010 р.²¹

Країна	Термін повноважень президента, р.	Термін повноважень парламенту (нижньої палати), р.	Синхронність виборів президента та парламенту	Кількість випадків когабітації	Середній термін тривалості когабітації, р.	Тривалість когабітації щодо терміну повноважень президента, %
Австрія	6	5	-	3	2,38	39,7
Болгарія	5	4	-	3	2,03	40,6
Ірландія	7	5	-	10	1,70	24,3
Ісландія	4	4	-	5	2,89	72,3
Литва	5	4	-	3	1,62	32,4
Македонія	5	4	-	3	1,70	34,0
Польща	5	4	-	8	1,22	24,4
Португалія	5	4	-	4	3,17	63,4
Румунія	4	4	+	1	1,64	41,0
Словаччина	5	4	-	1	2,05	41,0
Словенія	5	4	-	1	2,96	59,2
Фінляндія	6	4	-	12	1,54	25,7
Франція	5	5	+	3	3,01	43,0
Хорватія	5	4	-	1	2,75	55,0
Разом	-	-	-	58	2,19	42,6

Частота когабітації залежить від синхронності виборчих циклів президента та парламенту. Показовими у цьому плані вважаються Франція та Румунія: внаслідок змін щодо конституції П'ятої Республіки та особливих характеристик законодавства Румунії, які полягають у тому, що запроваджено синхронні виборчі цикли, кількість випадків когабітації скоротилась до мінімуму. У Франції, після змін (із 2002 р.), не зафіксовано жодного випадку когабітації, а в Румунії відомий взагалі один приклад формування розділеної більшості, який тривав лише 1,64 р. І навпаки, в країнах із асинхронними виборчими циклами частота когабітації зростає на декілька порядків, а середня їх тривалість становить 2,23 р. В Україні у 2006-2010 рр. відбулись лише варіанти напівкогабітації, а з 2010 р. стався перехід конституційної системи країни на президент-парламентаризм, що фактично унеможлиблює ситуації когабітації – та це не є найкращий вихід забезпечення ефективності дуальної структури виконавчої влади у напівпрезидентській системі, про що свідчить практика використання саме прем'єр-президентської методики в країнах Західної та Центральної Європи, а теж

²¹ Термін тривалості когабітації та тривалість когабітації щодо терміну повноважень президента вираховується від терміну повноважень президентів, щодо яких діяли випадки когабітації з прем'єр-міністрами. Враховано особливості терміну повноважень президентів у країнах.

недоліки президент-парламентського механізму на прикладі Білорусі, Росії, Вірменії тощо, які позиціонуються як консолідовані автократії.

Загальний висновок зводиться до того, ніби когабітація у більшості випадків є небезпечною у площині ефективності політичного процесу в напівпрезидентських системах, тому з нею слід поводитись уважно. Для усунення її ймовірності потрібно обмежити різні форми протистояння президента й урядового кабінету. Ефективними у цьому можуть бути наступні зміни: переведення виборчого циклу на синхронний; стабілізація партійної системи через заходи щодо зменшення показників ефективної кількості партій і фракціоналізації, формування серединних партій; введення вимоги конструктивного вотуму недовіри кабінету; підняття виборчого бар'єру для партій і блоків.

Список використаних джерел

1. Литвин В. Класифікація європейського півпрезиденталізму [Електронний ресурс] / Віталій Литвин // Науковий вісник "Демократичне врядування". – 2009. – № 3. – Режим доступу : http://www.nbu.gov.ua/e-journals/DeVr/2009_3/fail/+Lytvyn.pdf
2. Литвин В. Подвійна виконавча влада : теорія та практика європейського півпрезиденталізму [Електронний ресурс] / Віталій Литвин // Освіта регіону : політологія, психологія, комунікації. – 2009. – №3. – С. 25-33. – Режим доступу до ст. : http://www.social-science.com.ua/jornal_content/138/communication
3. Романюк А. Порівняльний аналіз політичних інститутів країн Західної Європи : [монографія] / Анатолій Романюк. – Львів : Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2007. – 391 с.
4. Романюк А. Ситуації когабітації у країнах Центральної та Східної Європи та їхні політичні наслідки / Анатолій Романюк // Науковий вісник Ужгородського університету. Серія : Політологія, Соціологія, Філософія. – 2009. – № 13. – С. 146-149.
5. Duverger M. A New Political System Model. Semi-Presidential Government / Maurice Duverger // European Journal of Political Research. – 1980. – No. 8. – P. 165-187.
6. Elgie E. Semi-Presidentialism and Democratic Performance / Robert Elgie, Iain Mcmenamin // Japanese Journal of Political Science. – 2008. – Vol. 9. – P. 323-340.
7. Elgie R. Variations on a theme : a fresh look at semi-presidentialism / Robert Elgie // Journal of Democracy. – 2005. – Vol. 16. – No. 3. – P. 1-21.
8. Elgie E. Varieties of Semi-Presidentialism and Their Impact on Nascent Democracies / Robert Elgie // Taiwan Journal of Democracy. – 2007. – Vol. 3. – No. 2. – P. 53-71.

9. Gschwend T. When Voters Choose Regimes : The Issue of Cohabitation in the French Elections of 2002 / Thomas Gschwend, Dirk Leuffen. – Mannheim, 2003. – 23 p.
10. Knapp A. The government and politics of France / Andrew Knapp, Vincent Wright. – London : Routledge, 2001. – 462 p.
11. Linz J. Problems of Transition and Consolidation : Southern Europe, South America, and Post-Communist Europe / Juan Linz, Alfred Stepan. – Baltimore, MD : Johns Hopkins University Press, 1996. – 479 p.
12. Pierce R. The executive divided against itself : cohabitation in France, 1986–1988 / Roy Pierce // Governance. – 1991. – Vol. 4. – No. 3. – P. 270-294.
13. Samuels D. Presidents, Parties, and Prime Ministers : How the Separation of Powers Affects Party Organization and Behavior [Електронний ресурс] / David Samuels, Matthew Shugart. – Cambridge University Press, 2010. – 310 p. – Режим доступу до матеріалів книги : <http://dss.ucsd.edu/~mshugart/samuels-shugart/>
14. Shugart M. Comparative Executive-Legislative Relations / Matthew Soberg Shugart // The Oxford Handbook of Political Institutions / R. A. W. Rhodes, Sarah Binder, Bert Rockman. – Oxford : Oxford University Press, 2006 – P. 344-365.
15. Vedel G. Réformer les institutions... Regard rétrospectif sur deux commissions / George Vedel // Revue Française de Science Politique. – 1997. – Vol. 47. – No. 3-4. – P. 313-339.